

MIRAZ

SNJEŽANA KLOPOTAN

10000 Zagreb
Jarnovičeva 1

UDK: 392.51(497.5-3 Lika)

Izvorni znanstveni rad
Primljeno: 08. 06. 1999.
Prihvaćeno: 26. 07. 1999.

Za čitavu je Liku karakteristično razlikovanje dote (u značenju mladine opreme) od ostalog dijela miraza. Specifičnost je postojanje različitih terminoloških oznaka za pojedine dijelove miraza na istom području, pa i u istome selu. To je posebno karakteristično za Pazarišta, gdje se uz nazive miraz i prćija javljaju i specifični nazivi nametak i imetak. Autorica je u članku analizirala razlikovanje pojedinih dijelova miraza i njegova sadržaja, kao i dogovora i raspolaganja mirazom. Posebnu cjelinu čini prikaz karakterističnih običaja vezanih uz djevočinu opremu. Osim utjecaja gospodarskih i društvenih čimbenika na sadržaj miraza i običaje vezane uz traženje, prevoženje i izradu pojedinih dijelova opreme te promjena do kojih je s vremenom došlo, na regionalne razlike utjecalo je i različito kulturno nasljeđe.

Ključne riječi: svadbeni običaji / miraz / Lika

UVOD

Terenskim ispitivanjima u Gackoj dolini i u Pazarištima potvrđena je velika važnost miraza u dogovorima oko sklapanja braka, kao i razlikovanje pojedinih dijelova miraza korištenjem različitih naziva kojima se označavao svaki njegov dio. U prvom redu odvaja se oprema koju mlada donosi u brak od ostalog dijela miraza, koji se u Pazarištima često nije označavao jednim nazivom, već se i unutar toga dijela miraza pravila razlika s obzirom na njegov sadržaj. Javljaju se i specifični nazivi za sve dijelove miraza, čije se značenje razlikuje od sela do sela na tom području. Podaci prikupljeni na terenu polazište su za istraživanje ove teme u čitavoj Lici. U tu svrhu korišteni su svi dostupni izvori: rukopisna arhivska građa, neinventirani seminarski radovi studenata etnologije i objavljena građa. Za utvrđivanje razlika i definiranje pojmova *miraz*, *dota* i *prćija* služila sam se rječnicima hrvatskoga jezika (Anić, 1998; Skok, 1972; Brodnjak, 1992). Podatke o različitom podrijetlu stanovništva Like pronašla sam u radu Stjepana Pavičića *Seobe i naselja u Lici*. Koristila sam i rukopise Instituta za etnologiju i folkloristiku koji se tiču relevantnih područja (Tomljenović, IEF rkp 238; Kräusel, IEF rkp 288; Kräusel, IEF rkp 218; Delorko, IEF rkp 183; Bonifačić Rožin, IEF rkp 275; Bonifačić Rožin, IEF rkp 327), a uglavnom sadrže malo podataka vezanih uz miraz ili su ti podaci vrlo općeniti. Dosta podataka o *prćiji* i o shvaćanju miraza u sklopu zadruga

nalazi se u rukopisu o Kompolju Odbora za narodni život i običaje JAZU, u Bogišićevu Zborniku sadašnjih pravnih običaja u južnih Slovena, te u ispitivanjima M. Černelić o zadrugama u Smiljanskom polju i Kosovoj Buljimi na Krivome putu. Seminarski radovi Etnološkog zavoda Filozofskog fakulteta u Zagrebu iz različitih krajeva Like obrađuju i teme kojima se ostali izvori ne bave: spremanje i izradu *dote*, prevoženje škrinja, pjesme uz prevoženje, ukrašavanje kola, vožnju zaobilaznim putem, izlaganje i raspoređivanje ruha. Objavljena građa također pokriva razne krajeve Like; iako podaci koje donosi ne obrađuju ovu temu cjelovito, ona je osobito vrijedna jer se odnosi na razdoblje prije i između dvaju svjetskih ratova. U Upitnicama Etnološkog atlasa miraz je obuhvaćen temom broj 118. (miraz i plaćanje cijene za nevjestu) i temom broj 123. (tok svadbe) — pitanja broj 4.: *Kad se prevozi nevjestina oprema (škrinja, ruho, prćija, selba, čeiz, sejsana ili?): dan ranije, na dan vjenčanja ili? Tko sve to predaje (kako?), preuzima i prati, šta sve pripada u opremu (i krava?) i baca li se na škrinju novac za nevjestu?* i 19.: *Vrše li se isti svadbeni običaji i kad domazet prelazi u kuću nevjestinu (npr. svečani prijevoz njegove robe, pohod njegovih roditelja, prvići itd)?* Upitnice dobro obrađuju pitanja: *Može li žena slobodno raspolagati svojim mirazom?* (iako su odgovori dosta neprecizni) i *Što biva s mirazom ako dođe do smrti ili rastave prije nego je žena rodila, a što poslije toga?*

U svim izvorima zamjetno je nekoliko tendencija: tekstovi su pisani u etnološkom prezentu, što redovito otežava preciznije utvrđivanje razdoblja na koja se podaci odnose, kao i praćenje kontinuiteta neke pojave, odnosno njezina postupnog reduciranja ili nestajanja. Nadalje, osobito u upitnicama, nema jasnog razgraničavanja naziva pojedinih dijelova miraza, a nepreciznosti se javljaju i u drugih spornih pitanja, na što ću na konkretnim primjerima ukazati u tekstu. Kako svaki izvor nije obuhvatio temu miraza pregledno i cjelovito, često je neka pojava potvrđena u samo nekoliko mjesta. U tom slučaju nije se moglo izbjeći navođenje pojedinačnih mjesta, što nužno stilski opterećuje tekst, ali ujedno daje i uvid u prostornu zastupljenost određene pojave. Na kraju teme 123. u upitnicama se nalazi napomena: *Kod pojedinih pitanja odgovoriti samo ono što se ondje pita. Ako ima još kakav važniji običaj za koji se ovdje ne pita, zabilježiti to na posebnom papiru uz oznaku broja pitanja, kamo bi pripadao.* Možda je to razlog čestim oskudnim podacima i odgovorima *da* i *ne*, bez detaljnijeg pojašnjavanja, no nedostatak podataka može značiti i zapisivačevu površnost. Zbog toga je često nemoguće donositi vjerodostojne sudove i utvrditi uzroke određenih pojava. Ipak, možemo očekivati da će ukazivanje na ove propuste u ranijim istraživanjima potaknuti detaljnija ispitivanja, koja će omogućiti još neka objašnjenja i dopune običajno - pravnog poimanja miraza u Lici, čiji će se obrisi na temelju takvih podataka pokazati.

RAZLIKOVANJE POJEDINIH DIJELOVA MIRAZA

MIRAZ

Na području Pazarišta i Gacke doline za miraz ili dijelove miraza poznati su nazivi *miraz*, *prćija* i *dota*, a u nekim selima Pazarišta i specifični nazivi *nametak*¹ i *imetak*². Za razliku od ostalih dijelova miraza, *dota* je u pravilu oznaka za mladinu opremu. U Gackoj dolini, susjednim mjestima Krasno i Kuterevo (Friščić et al., 1999:243; Grčević, ONŽO HAZU, sign. NZ 21:679-680; UEA 183; UEA 178), te u pojedinim mjestima Like (UEA 654; UEA 1804; UEA 360), *miraz* je obuhvaćao zemlju, stoku i novac. U Pazarištima postoji niz varijanti u tumačenju naziva *miraz*. Naziv *miraz* tako može obuhvaćati: zemlju i/ili novac (V. i M. Plana, Vranovina); *dotu* i *prćiju* (stoku) (Klanac, Podastrana); zemlju i/ili novac, *prćiju* (stoku) i *dotu*, dakle, miraz u cjelini (Aleksinica, Podastrana, Draga, Kalinovača).³ Za prve dvije varijante postoje sporadične potvrde po Lici, dok se posljednje, obuhvatno značenje, obilno javlja u okolici Gospića, te raštrkano po cijeloj Lici, iako ne uvijek pod nazivom *miraz*⁴.

Dok su u Gackoj dolini *miraz* i *dota* odvojeni i imaju različito značenje, u Pazarištima je *miraz* najčešće obuhvatan naziv za sve što djevojka dobiva pri udaji, uključujući i njezinu *dotu*. U nekim selima Pazarišta naziv *miraz* se izjednačuje s drugim nazivima: *prćija* (obuhvaća zemlju i novac) u V. Plani⁵; *nametak* u M. Plani, Lugu (uključuje i *dotu*) te u Kalinovači i V. Plani, gdje se odnosi na zemlju i/ili novac, i *imetak* u M. Plani i u Bakovcu (označava zemlju). U selima Draga i Popovača nazivi *nametak* i *imetak* su, osim sinonima za miraz, mogli označavati samo zemlju i/ili novac. Jedina potvrda naziva *nametak* zabilježena je u Ivčević Kosi, kao sinonim za miraz, konkretno - stoku i škrinju s *robom* (Hećimović-Seselja, 1985:164).

¹ Draga, Kalinovača, Lug, M. Plana, V. Plana, Popovača.

² Bakovac, M. Plana.

³ U Kalinovači *miraz* je naziv za stoku (krava, pet ovaca; starija kći dobila je i konja), koja se označava terminom *prćija*, i za zemlju, koju bi samo poneka djevojka dobila pri udaji. U okolici Gračaca nejasno je ubraja li se u *miraz kovčeg s ruvom* (UEA 965; UEA 1027), kao i u Blati (okolica Ogulina), gdje ista ispitivačica s istim kazivačem navodi proturječne nazive: *ruho* i *miraz* ili *dota* (UEA 1496) te škrinja ili *ruvo* (UEA 1046). Nepreciznost u navođenju značenja *miraza* zabilježena je i u Koreničkom Ponoru (UEA 748).

⁴ U mnogim izvorima nejasno je naziva li se sadržaj miraza *mirazom* ili *prćijom*, odnosno je li *prćija* naziv za samo dio miraza ili za ukupni miraz (UEA 267; UEA 860; UEA 1749; UEA 322; Strugar, 1998, Sem. r. - EZ FFZ). U Kosinjskom Bakovcu razlikuju *dotu* i *prćiju* (novac i zemlja) (Selišek, 1996, Sem. r. - EZ FFZ), dok drugi ispitivač bilježi kako se sadržaj miraza nazivao *dotom* (UEA 420).

⁵ Pojedinačne potvrde zabilježene su i u Lovincu, Smiljanskom polju, Stajnici i Ličkom Petrovom Selu, gdje se odnose na ukupni miraz (Strugar, 1998, Sem. r. - EZ FFZ; Černelić, 1999:305; UEA 2209; UEA 322), te u okolici Udbine, Koreničkom Ponoru, Mazinu i Ličkim Osredcima, gdje označavaju miraz bez mladine opreme (UEA 1698; UEA 1749; UEA 748; UEA 965; UEA 360). Možemo uočiti da je miraz bez mladine opreme imao sinonim u *prćiji* u mjestima sa srpskim stanovništvom.

PRĆIJA

Naziv *prćija* se u Pazarištima najčešće odnosio na stoku koju je mlada dovodila sa sobom. Isto značenje spominje se samo u Ivčević Kosi i u Sv. Roku (UEA 4; Japunčić, 1998:274), no možemo pretpostaviti da se javlja i drugdje.⁶ U M. Plani, Kompolju i u Stajnici u *prćiju* je, osim stoke, ulazila i *dota* (Grčević, ONŽO HAZU, sign. NZ 21:522; Nožinić, 1987, EZ FFZ NR 95).⁷

U Dragi je *prćija* označavala zemlju, a vjerojatno i u Aleksinici, gdje podrazumijeva zajedničko vlasništvo u zadrugi; u V. Plani i u Kosinjskom Bakovcu odnosi se na zemlju ili novac (Selišek, 1996, Sem. r. - EZ FFZ). Naziv *prćija* nije bio raširen u selima Gacke doline: u Čovićima je označavao stoku kao dio miraza, a u G. Prozoru *to je ono što ona ima nešto svoga, a ono što traže oženja, svekar i svekrva, to je miraz* (Friščić et al., 1999:243).

Dosadašnja istraživanja suglasna su u određivanju sadržaja pojma *prćija*: s jedne strane, to je miraz, imovina koju mlada u brak donosi mužu, a s druge, to je ono što pojedinac u obiteljskoj zadrugi ima kao svoje posebno, osim zadržnoga (Anić, 1998:849, pod: *prćija*; Brodnjak, 1992:426, pod: *prćija*; Grčević, ONŽO HAZU, sign. NZ 21:522; Bogišić, 1874:84, 132, 212, 215; Mićanov Divjak, 1984, EZ FFZ NR 46; Nožinić, 1987, EZ FFZ NR 95; Černelić, EZ FFZ Z 136; UEA 787).

U starim zadrugama u Kompolju, uz zadržnu imovinu, *starinu* i *stečevinu*, tolerirala se i *prćija*, koju je pojedini zadržni član stekao samostalnim radom ili ženinom *dotom* (*mirazom* u Srpskom Polju); djevojčin miraz (škrinja, krava i dvije-tri ovce) bio je njezina *prćija* (Grčević, ONŽO HAZU, sign. NZ 21:522).

Bogišić također navodi kako je djevojka još od djetinjstva dobivala sitnu stoku, koja će kasnije uz novac i žito činiti njezinu *prćiju*, dodajući kako od zadruge nije dobivala ništa, ako su joj roditelji već pripremili dovoljno (Bogišić, 1874:84, 134, 212, 215).⁸ U Kompolju je zbog svađa i nesloge postojala tendencija smanjivanja *prćijske* imovine unutar zadruga, a u samačkoj obitelji *prćija* se gubi (Grčević, ONŽO HAZU, sign. NZ 21:448, 523). Raspadom zadruga prestala je potreba za posebnom svojinom, ali se zadržao naziv *prćija* kao oznaka za pojedini dio miraza ili za miraz u cjelini. Iako je u svijesti kazivača u oba ispitivana područja zadržano sjećanje na značenje *prćije* u sklopu zadruga, oskudne potvrde u Gackoj dolini ukazuju na postupno nestajanje tog pojma. U Pazarištima se prvotno značenje reduciralo na onaj dio miraza koji je obuhvaćalo u sklopu zadržne *prćije*, uglavnom na stoku. Razlog većoj prisutnosti

⁶ U Križkamenici *prćija* ili *ispravak* je dio koji su djevojci dala braća, tako da ona nije mogla više ništa tražiti od kuće (Nožinić, 1987, EZ FFZ NR 95). Kako se zemlja nije davala, to se vjerojatno odnosi na stoku. U Žitniku je *prćija* označavala *nešto živo iz roditeljske kuće*, npr. kokoš koju je mlada nosila iz kuće da bi bila sretnija u braku (Žagar, 1940:160).

⁷ U Skradniku *prćija* je *dota* koju je mlada nekada donijela u zadrugu, no ne precizira se što je sve bilo obuhvaćeno *dotom* (UEA 267). U Visučkom Bukovcu ista ispitivačica s istim kazivačem daje proturječna određenja pojma *prćija*, jednom kao miraz bez *ruha* (UEA 1749), a drugi put kao sinonim za *ruho*, nevestinuu opremu (UEA 1318).

⁸ *Prćiju* kao osobnu imovinu zadržgara činili su *ruho*, novac i stoka. Međutim, *ruvo* se odvajalo od ostalog sadržaja *prćije* kao djevojačkog miraza (Bogišić, 1874:132, 213).

pojma *prćija* u Pazarištima nego u Gackoj dolini, mogao bi biti u prostornoj zastupljenosti tog pojma u Lici. Naime, naziv *prćija* gušće je potvrđen upravo u okolici Pazarišta te istočno i južno od tog područja, dok se u ostalim dijelovima Like rjeđe javlja.⁹

Zanimljivo je da su se u selima Donjeg Pazarišta različiti dijelovi ukupnog miraza odvajali različitim nazivima: u Aleksinici *miraz* obuhvaća zemlju i novac, a *prćija* je zajedničko vlasništvo u zadrugi; u Popovači razlikuju *nametak* (novac ili zemlja), *prćiju* (stoka) i *dotu*, a slično je i u Novoselji, gdje se umjesto naziva *nametak* za novac i zemlju koristio naziv *miraz*; u Kalinovači je *miraz* obuhvaćen naziv za sve, a *prćija* se odnosi na stoku kao dio miraza. U V. Plani izjednačuju nazive *miraz*, *prćija* i *nametak*, u M. Plani *miraz*, *nametak* i *imetak*, a slično je zabilježeno i u Ivčević Kosi, gdje se *miraz* i *nametak* smatraju istoznačnicama (Hećimović-Sesolja, 1985:164). Pritom *prćija* u V. Plani i *miraz* u M. Plani označavaju isto - zemlju i/ili novac. Dok pojedini autori ukazuju na sličnu situaciju u nekim dijelovima Like¹⁰, glavnina izvora nije obratila dovoljno pozornosti određivanju značenja ovih termina te njihovu međusobnom razlikovanju, kao i podudarnostima. Posebno Upitnice Etnološkog atlasa prednjače u nepreciznosti i bilježenju suviše općenitih podataka, što onemogućava pouzdano utvrđivanje rasprostranjenosti pojedinih naziva i njihov sadržaj.¹¹

SADRŽAJ MIRAZA

STOKA

U Pazarištima je bilo tradicijom utvrđeno da svaka mlada mora dovesti najmanje jednu kravu i pet ovaca (u Dragi i Aleksinici i dva vola, dok je u Kalinovači starija kći dobila i konja). Isto pravilo postojalo je u okolici Otočca, Gospića i Gračaca te u drugim krajevima Like.¹² U prošlosti su stanovnici Pazarišta posjedovali mnogo stoke, pa su i siromašniji obitelji mogle dati u *prćiju* nekoliko ovaca i kravu, bez obzira koliko kćeri imale. U Lešću se miraz bogate djevojke sastojao od zemlje, novca, krave i 10 ovaca. Volovi su se davali rijetko, jer su bili skupi (Friščić et al., 1999:244). Slično je

⁹ Naziv *prćija* u Lici je potvrđen u okolici Otočca, Gospića, Perušića, Brinja, Gračaca, Lovinca, Udbine te u Koreničkom Ponoru, Ličkom Osredcima, Ličkom Petrovom Selu i u nekadašnjoj ličkoj pukovnji oko Velebita (Friščić et al., 1999; Grčević, ONŽO HAZU, sign. NZ 21; Nožinić, 1987, EZ FFZ NR 95; Selišek, 1996, Sem. r. - EZ FFZ; Vedriš, 1998, Sem. r. - EZ FFZ; Žagar, 1940; Rastevčić, 1940; UEA 2209; UEA 267; Erdeljanović, 1930; UEA 965; UEA 860; UEA 1994; Strugar, 1998, Sem. r. - EZ FFZ; Japunčić, 1998; UEA 1698; UEA 787; UEA 1749; UEA 748; UEA 360; UEA 322; Bogišić, 1874). Osim spomenutih značenja, pojmom *prćija* u pojedinim krajevima Like označavali su se: stoka i novac (UEA 1994; UEA 787); zemlja i stoka (Vedriš, 1998, Sem. r. - EZ FFZ) i *dotu* (UEA 860).

¹⁰ U Kosinjskom Bakovcu razlikovali su *dotu* i *prćiju* (novac i zemlja), kao i u Sv. Roku (*prćija* označava stoku), a oko Velebita te u Gračacu i okolici Štikade također *ruvo* i *prćiju* (bez preciziranja) (Selišek, 1996, Sem. r. - EZ FFZ; Japunčić, 1998:263, 274; Bogišić, 1874:213; Erdeljanović, 1930:231).

¹¹ Primjeri nepreciznosti su brojni: UEA 1749; UEA 1318; UEA 965; UEA 360; UEA 267; UEA 1496; UEA 1046; UEA 860; UEA 322; UEA 1007; UEA 1009; UEA 748; UEA 1280; UEA 5...

¹² Nožinić, 1987, EZ FFZ NR 95; UEA 183; UEA 178; UEA 2378; Japundžić, 1935: 196 (imućnije); UEA 1698; UEA 953; UEA 1009; UEA 965; UEA 1496; UEA 787; Japunčić, 1998: 274.

zabilježeno u okolici Gračaca, gdje su djevojke također dobivale u miraz kravu i 10 ovaca, dok je u Ivčević Kosi taj broj bio i veći - krava i 20 ovaca (UEA 1787; UEA 1786; UEA 24). U okolici Perušića djevojka je pri udaji dobivala *otpremninu* iz zadruga u stoci i novcu; ako je zadruga imala 100 ovaca, njoj je pripalo 10 i krava (Friščić et al., 1999:244). U ostalim krajevima Like broj stoke koja se davala varirao je ovisno o imovinskom stanju obitelji: mogao je biti manji, ali ponegdje se mogao i povećati dodavanjem konja ili živadi (kokoši, guske).¹³ Izvori najčešće navode općeniti podatak da se davala stoka, ali ne preciziraju vrstu i broj stoke.

NOVAC

Novac se u Gackoj dolini, kao i u većem dijelu Like, davao prema mogućnostima, uglavnom od bogatijih roditelja. Imućniji roditelji su u Sv. Roku umjesto blaga darovali kćeri 100 dolara ili dukate (Japunčić, 1998:274). U V. Plani novac je bio obvezni dio miraza, a isto je potvrđeno i u susjednim mjestima - Smiljanu i Kosinjskom Bakovcu te još ponegdje u Lici.¹⁴ Ako djevojčini roditelji nisu imali dovoljno novaca, u Kosinjskom Bakovcu su prodali kravu ili nešto drugo, samo da bi mogli kćeri dati novac (Selišek, 1996, Sem. r. - EZ FFZ). Novac se nije davao u Bužimu i u Stajnici (UEA 2009; Nožinić, 1987, EZ FFZ NR 95). Pojedine upitnice Etnološkog atlasa, koje se odnose na okolicu Otočca, potvrđuju da se novac daje u novije vrijeme, poslije Drugog svjetskog rata i da iznos darovanog novca s vremenom raste (UEA 183, UEA 1992). Ostale upitnice naglašavaju upravo suprotno: novac se davao u miraz u prošlosti, a u doba ispitivanja (60-te godine ovog stoljeća) sve manje, a ponegdje ne.¹⁵ U Prozoru je mlada u prošlosti trebala donijeti što više novaca, dok se krajem 50-tih godina više tražila zemlja (Kräusel, IEF rkp 288). Ponekad se novac tražio manje izravno: poslije Drugoga svjetskog rata u G. Sincu su i troškovi svadbe mogli ulaziti u miraz, no događalo se i da *oženjina* strana plati troškove obiju svadbi kako bi smanjila troškove mladine obitelji, koja već daje miraz (Friščić..., 1999:244).

ZEMLJA

U većem dijelu Like zemlja je činila sastavni dio miraza. U Pazarištima su je dobivale samo bogatije djevojke, koje su je obrađivale svake godine, a urod je pripadao samo njima; slično je potvrđeno i za okolicu Gospića te u Sv. Roku (UEA 2009; UEA 2010; Japunčić, 1998:274). Zemlju je u Lešću dobivala djevojka samo ako je bila jedinica ili ako joj je brat umro. Ako su bile dvije sestre u kući, u Prozoru je starija pri udaji dobivala *otpremninu*, a katkad, ako su joj roditelji dali, i zemlju, dok se k mlađoj netko priženio.

¹³ Potvrđeno u Kosinjskom Bakovcu, Žitniku, Trojvrhu i Vraniku (Selišek, 1996, Sem. r. - EZ FFZ; Žagar, 1940:160; Pascuttini, 1996, Sem. r. - EZ FFZ; UEA 1276).

¹⁴ Kräusel, IEF rkp 288; UEA 306; UEA 1122; UEA 1280; Japundžić, 1935:196; Selišek, 1996, Sem. r. - EZ FFZ.

¹⁵ Okolica Gračaca (UEA 1994; UEA 1787; UEA 1786; UEA 1689; UEA 953).

Davanje zemlje u miraz je u oba područja obuhvaćena terenskim ispitivanjima, čini se, ipak bilo više iznimka nego pravilo, premda je, osobito u Pazarištima, postojala tendencija da se zemlja daje. U Popovači je, naime, potvrđeno da je i najsiromašnija djevojka trebala donijeti nešto zemlje.

U doba zadruga djevojka je u Kompolju udajom gubila pravo na zadružnu, odnosno očinsku imovinu u korist braće i majke; dobivala je *prćiju* (u koju najčešće nije ulazila zemlja), a ostalo joj je i pravo na njezino *materinstvo* (majčinu odjeću i posteljinu u slučaju njezine smrti) (Grčević, ONŽO HAZU, sign. NZ 21:553). U okolici Perušića djevojka je također, dobivši *otpremninu* od zadruge, gubila pravo na zadružnu zemlju - ona je pripala sinu koji je ostao na imanju (Friščić et al., 1999:244). Na području nekadašnje ličke pukovnije oko Velebita zemlja nije ulazila u *prćiju*, osim kad bi je član zadruge dobio na dar ili bi je sam kupio (Bogišić, 1874:215). Pojava da se zemlja nije davala u miraz javlja se sporadično po cijeloj Lici.¹⁶

DOGOVOR O MIRAZU

Oženja i njegovi roditelji utvrđivali su visinu miraza dogovorom, najčešće na prosidbi, a rjeđe na zarukama. Često je jedan sastanak predstavljao i prosidbu i zaruke, kao što je to bilo u Gackoj dolini, okolici Gospića i u Donjem Pazarištu, pa se tom prigodom pregovaralo i o mirazu.¹⁷

Neslaganje oko iznosa miraza rijetko je bilo razlogom raskida veze.¹⁸ Roditelji su u Gackoj dolini željeli dati što više svojoj kćeri, a prosci su popuštali da ne bi zbog miraza ostali bez mlade. Ipak, događalo se da su momak i djevojka dugo *prelili, ali svekar ne da u kuću dok ne dobije miraz* (Friščić et al., 1999:244). Znalo se dogoditi i da su se već zaručili i dogovorili o mirazu, pa raskinuli zaruke. Upitnice Etnološkog atlasa potvrdile su sporadične slučajeve svađa i nesuglasica između dviju obitelji, ako bi jedna odbila isplatiti dogovoreni miraz;¹⁹ u takvoj situaciji, u mjestima sa srpskim stanovništvom iz okolice Gračaca, Udbine i Srba, djevojka je mogla biti vraćena kući. Upitnice bilježe slučajeve da je djevojka pobjegla od kuće k momku u spornim

¹⁶ Većina odgovora dobivena je posredno: u pojedinim mjestima čini se da mlada ne dobiva zemlju jer se zemlja ne ubraja u miraz. No, nigdje nije jasno rečeno da se nije davala u miraz. Izvori s nepreciznim podacima: okolica Otočca (UEA 306; UEA 22; UEA 305; Japundžić, 1935:196; Žagar, 1940:160); okolica Gračaca (UEA 1009; UEA 1994; UEA 1122); okolica Lovinca (UEA 1249; Strugar, 1998, Sem. r. - EZ FFZ; UEA 359; UEA 1007; UEA 1655).

¹⁷ O mirazu se tom prigodom dogovaralo u Starom Selu, Žitniku i Smiljanu (Kräusel, IEF rkp 288; Žagar, 1940:160; Japundžić, 1935:196), a isto je potvrđeno i u selima Donjeg Pazarišta (Aleksinica, Kalinovača, Novoselija, Popovača, V. Plana). Korištene upitnice Etnološkog atlasa uglavnom ne navode kada se tražio miraz. Iznimke su: UEA 1992; UEA 1749; UEA 1699; UEA 1787; UEA 1122; UEA 1786. Odgovori na ovo pitanje vjerojatno bi se mogli pronaći u upitnicama s temom prosidbe ili zaruka.

¹⁸ Izuzeci su: Kompolje, gdje se bliža rodbina upitala u određivanje miraza i tako razbijala mnoge ženidbe, a bilo je i slučajeva ženidbe među daljnjim rođacima, samo da bi miraz ostao u rodu (Grčević, ONŽO HAZU, sign. NZ 21:681, 683); Kosinjski Bakovac, gdje je momak odustajao od ženidbe, ako djevojičina kuća nije dala ugovorenu *dotu* (UEA 420).

¹⁹ Odgovori na ovo pitanje najzastupljeniji su u upitnicama Etnološkog atlasa: UEA 410; UEA 1655; UEA 1992; UEA 183; UEA 787; UEA 1749; UEA 360; UEA 1787; UEA 1786; UEA 420; UEA 22; UEA 748; UEA 1007; UEA 1699.

situacijama (UEA 1992); ako je djevojka za miraz dobila malo ili ništa, a roditelji su joj bili imućni, momak bi ukrao djevojku (u dogovoru s njom ili bez njezina pristanka) jer se nadao bogatom mirazu (UEA 1122). Presudnu ulogu miraza u sklapanju braka u prošlosti slikovito opisuje i događaj koji se zbio prije 60-tak godina u G. Sincu: momak i djevojka se nisu voljeli, ali su ih roditelji prisilili na brak zbog povoljnog miraza; poslije vjenčanja bilo je *napivovanje* u kolu - mlada je pjevala: *Kriva mi je i teta i ujna, što sam danas žalosna i nujna*, a mladoženja joj je uzvratilo: *Igraj mala, lupaj cipelama, niko ne zna što je među nama*. Ako je djevojka bila boležljiva, dali su joj veći miraz *da je se riješe, da se makne braći s puta*. Tada se nisu ženili *zbog ljubavi nego zbog imanja* (Friščić et al., 1999:244). U Ivčević Kosi se također naglašava kako je miraz kasnije donio razdor u seljačku kuću (UEA 5).

RASPOLAGANJE MIRAZOM

Mlada je miraz dobivala s očeve strane i on se u Gackoj dolini smatrao muževim vlasništvom. Prema podacima iz upitnica, u kojima je ovo pitanje najobuhvatnije obrađeno, nemoguće je sa sigurnošću utvrditi da li se ženin miraz (bez *ruha, robe*) smatrao njezinom svojinom ili je pripadao mužu.²⁰ Pojedinačne potvrde ističu kako je djevojka *prćiju* smatrala svojinom, a ne zajedničkim vlasništvom (UEA 787; Rastevčić, 1940:171). U Aleksinici i u Popovači je zajedničko zadružno vlasništvo u slučaju diobe zadruge ostajalo u vlasništvu ženine obitelji. Češća pojava, potvrđena raštrkano po cijeloj Lici, bila je da se miraz smatrao zajedničkom imovinom bračnog para. Ako je u Kompolju žena udajom donijela mužu, članu zadruge, zemljište, to je bila njihova zajednička *prćija*, dok se u Smiljanskom polju ženina *prćija* smatrala vlasništvom zadruge, čak i ako se ona kasnije udala u drugu zadrugu (Grčević, ONŽO HAZU, sign. NZ 21:523; Černelić, 1999:305). Ovo posljednje vezano je uz već spomenuto shvaćanje da djevojka udajom gubi pravo na zadružnu imovinu, osobito na zemlju, koja u pravilu nije ulazila u sastav ženine *prćije*. Prema upitnicama, u slučaju ženine smrti ili razvoda braka, njezin miraz (uključujući i škrinju s *robom*) vraćao se njezinoj kući; ako je imala djece, miraz je pripadao njima.²¹

KAD PRESTAJE TRADICIJA TRAŽENJA MIRAZA

U Gackoj dolini, a čini se i svugdje po Lici, miraz je prije Drugoga svjetskog rata bio obavezan. Na području Gacke doline i Pazarišta utvrđeno je da su na to utjecale i gospodarske prilike: seljaci su se intenzivnije bavili stočarstvom te posjedovali više stoke i prostrane zajedničke pašnjake, koje im je država poslije Drugoga svjetskog rata

²⁰ Pitanje je formulirano kao: *Smije li žena slobodno raspolagati sa svojim mirazom?* Ni potvrdni ni niječni odgovori ne pojašnjavaju smatra li se u tom slučaju miraz vlasništvom samo jednog supružnika ili zajedničkom imovinom.

²¹ Pojedine upitnice navode kako je miraz u slučaju ženine smrti ostao u vlasništvu njezina muža (UEA 22; UEA 1891; UEA 410; UEA 1680; UEA 1007; UEA 359; UEA 1655), odnosno da je tako bilo ako bračni par nije imao djece (UEA 1992; UEA 742; UEA 1006; UEA 1008). U slučaju razvoda braka, miraz se uglavnom vraćao njezinoj kući, ali mogao je ostati i djeci (UEA 1027; UEA 787; UEA 1680; UEA 953).

oduzimala. Zbog gospodarskih i političkih okolnosti došlo je do velike emigracije stanovništva, pa se smanjio i broj ljudi koji bi se brinuli o stoci i zemlji. Ličani iz Lovinca su između dvaju svjetskih ratova zbog siromaštva odlazili u Ameriku, odakle su kući slali novce kao pomoć - dolari su predstavljali udavaču s bogatim mirazom (Strugar, 1998, Sem. r. - EZ FFZ). U pojedinim selima miraz se zbog neimaštine davao rijetko i samo na izričit zahtjev djevojke ili prosaca (Barišić, 1997, Sem. r. - EZ FFZ; okolica Korenice - UEA 742, UEA 743).²² U Smiljanu i u okolici Perušića do Prvoga svjetskog rata djevojka je dobivala samo škrinju s *robom*, a poslije je počela dobivati i miraz. Osobito se naglašava kako je u Ivčević Kosi miraz poslije Prvoga svjetskog rata bio u velikoj modi (Hećimović-Seselja, 1985:164).²³ Od okolice Gospića prema jugoistoku Like siromašniji roditelji običavali su davati samo nužnu opremu, a imućniji i miraz. Poslije Drugoga svjetskog rata miraz je u Gackoj dolini također donosila uglavnom samo djevojka iz dobrostojeće obitelji.

Korišteni izvori redovito propuštaju naznačiti vremenske granice unutar kojih se miraz obvezno tražio, da bi s vremenom njegovo značenje u sklapanju brakova prestajalo biti presudno. U razdoblju oko Drugoga svjetskog rata u Kompolju su roditelji i *babe* poticali momka da gleda na djevojčin miraz i odgovarali su ga od ženidbe sa siromašnom djevojkom (Grčević, ONŽO HAZU, sign. NZ 21:681). Pojedine upitnice bilježe i slučajeve da je momak uvjetovao količinu miraza (UEA 654). Istraživanja u Gackoj dolini i u Pazarištima potvrđuju kako se nakon Drugoga svjetskog rata postupno smanjila visina miraza i on otad ovisi o individualnim mogućnostima djevojčine obitelji (Friščić et al., 1999:244). Formulacija *čak i danas* iz upitnica pokazuje da se miraz tražio još u doba ispitivanja (60-tih godina) sporadično po Lici. Djevojčini roditelji pitali su momka traži li štogod za miraz. Momak je obično tražio da daju ako djevojka što ima, a uglavnom nije tražio ništa (slično je bilo i u Ivčević Kosi) (Hećimović-Seselja, 1985:165). Siromašnije djevojke donijele su ako su što imale, ali to više nije bilo presudno; *glavna je cura* (Friščić et al., 1999:244).

U okolici Gračaca i Korenice te u Pocrnićima i Ondiću miraz se više nije tražio.²⁴

Prema navedenim podacima čini se da se traženje miraza s vremenom izgubilo, vjerojatno krajem 60-tih godina.

DOTA

Dok je davanje miraza često ovisilo o materijalnim mogućnostima djevojčinih roditelja, *dotu* je, kao poseban dio miraza, morala imati svaka djevojka, bez obzira na imovinske prilike. Naziv *dota* javlja se češće u okolici Otočca, Gospića, Ogulina i

²² Izvori ne preciziraju na koje se razdoblje odnosi ovo pravilo. No, kako je riječ o selima ispod Plješivice, na njihovu neimaštinu mogli su utjecati i nepovoljni zemljopisni položaj i gospodarske prilike, neovisno o ratnim uvjetima.

²³ U ovom je kontekstu proturječan podatak iz Perušića, gdje su neke obitelji prestale tražiti miraz oko Drugoga svjetskog rata (Vedriš, 1998, Sem. r. - EZ FFZ).

²⁴ UEA 1994; UEA 1122; UEA 1007; UEA 742; UEA 668; UEA 506; UEA 1680. Isto je potvrđeno u Štikadi i u Brušanima (UEA 1009; UEA 653).

Perušića, a ima pojedinačnih potvrda i u drugim krajevima Like.²⁵ U Kosinjskom Bakovcu i u Blati naziv *dota* podrazumijevao je ukupni miraz, uključujući i škrinju s *robom* (UEA 420; UEA 1496). U okolici Ogulina zabilježeno je kako je *dota* stariji, a *miraz* noviji izraz (UEA 267; UEA 268); kako se *kofan* s posteljinom ubraja u *miraz*, može se pretpostaviti kako je to bila jedina imovina koju je mlada u prošlosti donosila u brak. Rječnici hrvatskoga jezika također tretiraju naziv *dota* kao sinonim za miraz (Anić, 1998:184, pod: *dota*; Skok, 1972:430, pod: *miraz*).²⁶

U ostalim područjima gdje je potvrđen naziv *dota*, riječ je o izdvojenom dijelu miraza, mladinoj opremi koju je spremila za život u novom domu. Čini se da je naziv *dota* isprva bio jednoznačnica za djevojčinu opremu, dakle, najčešće se odnosio samo na škrinju s *robom*. S vremenom se sadržaj miraza proširio (na stoku, zemlju, novac i sl.), pa je u nekim krajevima naziv *dota* obuhvatio cijeli miraz, a negdje je ostao oznaka za škrinju s *robom* i ostalu mladinu opremu.

Nazivi *oprema* i *ruho*, *ruvo* rasprostranjeni su svugdje po Lici, najčešće kao sinonimi za škrinju s *robom*.²⁷ *Oprema* je mogla imati i šire značenje: u Donjem Lapcu obuhvaćala je ukupan miraz (*ruvo*, novac, blago i zemlju) (Bonifačić Rožin, IEF rkp 327).

Stanovnici Pazarišta i Gacke doline poglavito koriste naziv *dota*, a dio *dote*, mladinu *robu* (odjeću), nazivaju *ruho*. *Dota* (odnosno djevojčina oprema) je u Gackoj dolini, široj okolici Otočca, okolici Gospića (osim Pazarišta), Perušića, Ogulina, Gračaca, Korenice, Srba te još ponegdje sporadično, odvojena od ostalog miraza, dok u Pazarištima, kao i u okolici Udbine, Donjeg Lapca, Ogulina i u još nekim mjestima, čini sastavni dio miraza.²⁸ U Gackoj dolini *dotu* su donosile i djevojke koje bi *prešle*, odnosno sklopile brak neredovitim načinom.

ŠKRINJA

Škrinja s *robom* bila je osnovni i obvezni dio djevojčina miraza i nosila se svugdje po Lici. Nedostatak podataka onemogućava pouzdano utvrđivanje razdoblja kad je izašla iz uporabe. U Gackoj dolini škrinja se nosila u *dotu* sigurno prije 1910.

²⁵ UEA 349 (Latin, Brinje); UEA 1249 i Japunčić, 1998: 263 (Sv. Rok, Lovinac); UEA 359 (D. Suvaja, Srb); Tomljenović, IEF rkp 238 (Ličko Primorje).

²⁶ Nejasno je na što se odnosi naziv *dota* u Kompolju (u Srpskom Polju *miraz*) (Grčević, ONŽO HAZU, sign. NZ 21:552). Također je zbunjujuća podjela u Ostrovici na *miraz* (= *roba*) i *dotu* (= stoka, zemlja i novac) (UEA 2010).

²⁷ U Škarama se javljaju istoznačnice *ruo*, *roba* i *sprema* (Mićanov Divjak, 1984, EZ FFZ NR 46). U Lučanima su, vjerojatno nepažnjom zapisivača, u *ruo* uvršteni krava, novac i tekstil (UEA 410).

²⁸ Izvori koji ukazuju da je mladina oprema odvojena od ostalog miraza: Friščić et al., 1999; UEA 1992; Mićanov Divjak, 1984, EZ FFZ NR 46; UEA 441; UEA 183; UEA 178; UEA 306; UEA 305; Grčević, ONŽO HAZU, sign. NZ 21; Maras, 1994-95, Sem. r. - EZ FFZ; Japundžić, 1935; Selišek, 1996, Sem. r. - EZ FFZ; UEA 654; UEA 653; Vedriš, 1998, Sem. r. - EZ FFZ; Žagar, 1940; Nožinić, 1987, EZ FFZ NR 95; Marohnić, 1997, Sem. r. - EZ FFZ; UEA 1496; UEA 1009; UEA 1276; UEA 1994; UEA 748; UEA 743; UEA 742; UEA 359; UEA 360; Tomljenović, IEF rkp 238; Bogišić, 1874; UEA 1655. Izvori koji ubrajaju mladinu opremu u sadržaj miraza: UEA 1699; UEA 2009; UEA 1689; Hećimović-Seselja, 1985; UEA 269; UEA 268; UEA 267; UEA 266; Strugar, 1998, Sem. r. - EZ FFZ; UEA 1993; UEA 787; UEA 1680; Bonifačić Rožin, IEF rkp 327; UEA 1280.

godine, a poslije Prvoga svjetskog rata vjerojatno ju je postupno zamijenio ormar (Friščić et al., 1999:245). *Kofan* se 1910. godine još vozio u Šušnjevom selu i Čakovcu (Božičević, 1910:239). U Pazarištima i u okolici Gospića škrinja se zbog veće izoliranosti zadržala duže. U Smiljanu se 1932. godine još dobivala škrinja, ali i ormar, a u susjednom selu Čovini oko 1940. godine škrinje više nije bilo (Japundžić, 1935:196; Maras, 1994-95, Sem. r. - EZ FFZ). Škrinja se, uz ormar s *robom*, nosila još do 1941. godine i u Ivčević Kosi (Hećimović-Seselja, 1985:165). Uputnice također potvrđuju da su djevojke donosile u miraz škrinju i ormar, pa se može pretpostaviti da su se neko vrijeme nosili zajedno, da bi, vjerojatno najkasnije do kraja Drugoga svjetskog rata, ormar istisnuo škrinju.

SADRŽAJ DOTE

Osim škrinje, u djevočinu opremu (*dotu*) je ulazilo sve što joj je bilo potrebno u novoj kući kao udatoj ženi:²⁹

- **posteljina** (jastuci, jastučnice, plahte, popluni; u Gackoj dolini i ukrasni jastuci i *koperte - šlingane* plahte, često s izvezenim inicijalima, koje su potvrđene i za Veliku Popinu - UEA 1787); u D. Sincu mlada je trebala imati četiri do pet *koperti*, kojima se pokrivao dugački stol na koji se stavljao lijes u slučaju smrti ukućana (Friščić et al., 1999:245);
- **odjeća za bračni par** (mladina *roba - ruho*, rublje, čarape, rupci, veste, odijela...); također i **obuća** u Kosinjskom Bakovcu, Velikoj Popini, Ivčević Kosi (vezene *natikače*) te u Gackoj dolini (*coklje*);³⁰
- **tkane rukotvorine**: (*kićeni*) *biljci, šarenice, pupaši; vantepisi* (tapete za zid) u Gackoj dolini, te razni tekstilni predmeti - stolnjaci, ručnici, pregače, krpe za suđe, *miljei*, salvete, vezovi, bale platna...;
- **namještaj**: škrinja/ormar, slamarica, krevet, stol, stolci; u Gackoj dolini i noćni ormarić (*natkaslić, nahkastn*); namještaj su u Gackoj dolini izrađivali stolari (*tišlari*) - poslije Drugoga svjetskog rata počeo se kupovati (Friščić et al., 1999:245; Grčević, ONŽO HAZU, sign. NZ 21:684);
- **tkalački stan - krosna** u Gackoj dolini i okolici Brinja, *tara* u Pazarištima, okolici Gospića i Metku; tkalački stan mlada je donosila i u okolici Udbine, Gračaca, Donjeg Lapca i u Ličkom Petrovom Selu, ali uputnice ne navode lokalni naziv;³¹ ponegdje se

²⁹ Već spomenuta škrinja s *robom* podrazumijeva posteljinu, rukotvorine itd., no ovdje konkretno nabrajam sadržaj škrinje. Podaci o sastavu mladine opreme najobuhvatnije su zastupljeni u seminarskim radovima studenata etnologije, u manjoj mjeri u uputnicama Etnološkog atlasa i u tiskanim izvorima, a gotovo ih uopće nema u rukopisnoj arhivskoj građi.

³⁰ Selišek, 1996, Sem. r. - EZ FFZ; UEA 1044; Hećimović-Seselja, 1985: 163; Friščić et al., 1999: 246. Kako ista ispitivačica doslovno "prepisuje" podatke za V. Popinu (UEA 1044) i Zrmanja Vrelo (UEA 1045), potpuno jednak sadržaj mladine opreme u oba sela valja uzeti s oprezom. Iako ove podatke ne možemo smatrati vjerodostojnima, oni ipak vjerojatno opisuju stanje u jednom od navedenih sela.

³¹ UEA 1992; UEA 22; UEA 2378; UEA 1699; UEA 1689; UEA 653; UEA 2209; UEA 410; UEA 322; UEA 652; UEA 1698; UEA 787; UEA 1680; UEA 1749; UEA 1006; UEA 1008; UEA 965; UEA 102.

nosila i *mašina za šivanje*,³² a u Gackoj dolini, Pazarištima i u Kosinjskom Bakovcu nosila se i *preslica* (Friščić et al., 1999:245; Selišek, 1996, Sem. r. - EZ FFZ); - ostalo: *bisage, zagrnjače (pokrivači) za konje, podsvitak za glavu, lužnjak* (plahta od grubog platna) za parenje rublja, *pribor za jelo, lavor, kablica za vodu, metla, četka za ribanje* itd.³³

Obvezan dio *dote* u obje ispitivane regije činili su mladina *roba*, ormar i krevet. U Podastrani je djevojka morala imati barem pet *biljaca*, četiri *šarenice* i 20 plahti, a u D. Sincu tri jastuka, po dvije od posteljine, *biljce* i *šarenice* - smatralo se da ne smije donijeti manje jer će u novoj kući misliti da je lijena.

DAROV I KAO DIO DOTE

Obvezan dio *dote* u oba ispitivana područja činili su i darovi za časnike i mladoženjinu obitelj, osim u Vranovini, gdje su se posebno izrađivali. Darovi su ulazili u sastav *dote* i u okolici Perušića te sporadično po Lici.³⁴ U Gackoj dolini mlada je darivala kuma, svekra i djevera čarapama, košuljama i ručnicima, a svekrvu i zaove plahtama, platnom i ručnicima. U Popovači se svekrvi obvezno darivao i *biljac*, dok su se *coklje* darivale samo u Gackoj dolini (Friščić et al., 1999:246; Grčević, ONŽO HAZU, sign. NZ 21:688). U D. Prozoru djevojka je morala sama izraditi muške *gaće*, jer se to znanje zahtijevalo od udate žene. Djevojka je trebala izraditi *gaće* i košulju za *oženju* u Šušnjevom selu i Čakovcu te također čarape i rupčić u Kompolju (Božićević, 1910:238; Grčević, ONŽO HAZU, sign. NZ 21:684, 696). Obično su se darivali tekstilni predmeti, a brojnost darova ovisila je o marljivosti djevojke i bogatstvu njezinih roditelja.³⁵ Samo u Smiljanu i Žitniku potvrđeno je da su *dotu* činili i darovi koje je mlada dobila na *vincu*, prije odvoženja *dote* - uglavnom je dobivala tkanje od žena i novac od muškaraca (Japundžić, 1935:197; Žagar, 1940:160).

SPREMANJE I IZRADA DOTE

Dota se dugo spremala. Počela ju je izrađivati majka još prije kćerina rođenja. Djevojčice su počele učiti tkati, vesti i *šlingati* već u pučkoj školi, pa su s osam, deset godina pomagale majci u izradi ručnih radova i ruha (Friščić et al., 1999:245; Selišek, 1996, Sem. r. - EZ FFZ). U oba područja, kao i u selima ispod Plješevice, *dota* se

³² UEA 22 (Plitvički Ljeskovac, Otočac); UEA 2378 (Klanac, Gospić); UEA 1699 (Jagodnja, Gospić); UEA 1689 (Brezovo Polje, Gospić); UEA 1749 (Visučki Bukovac, Udbina).

³³ Friščić et al., 1999: 245; Mićanov Divjak, 1984, EZ FFZ NR 46; Hećimović-Seselja, 1985: 162, 163, 165, 172; Nožinić, 1987, EZ FFZ NR 95; Pascuttini, 1996, Sem. r. - EZ FFZ; Vedriš, 1998, Sem. r. - EZ FFZ; Selišek, 1996, Sem. r. - EZ FFZ; Žagar, 1940: 160; UEA 322; UEA 573; Japundžić, 1935: 196.

³⁴ Vedriš, 1998, Sem. r. - EZ FFZ; Hećimović-Seselja, 1985: 162, 163, 172; UEA 22; Rastevčić, 1940: 171; UEA 1742; Božićević, 1910: 238; Japundžić, 1998: 265; Erdeljanović, 1930: 232; Tomljenović IEF rkp 238. U upitnicama se samo na dva mjesta potvrđuje da su i darovi činili *dotu* - novi podaci upotpunili bi postojeću sliku.

³⁵ U Ivčević Kosi do Prvoga svjetskog rata darovi su bili obilniji, a već prema početku 40-tih godina se reduciraju (Hećimović-Seselja, 1985:162-163, 172). Na ovo smanjenje broja darova vjerojatno je utjecao i rat.

intenzivno izrađivala između djevojčine 15-te i 20-te godine (Barišić, 1997, Sem. r. - EZ FFZ). Glavninu *dote* izradila je djevojka sama, a pomagale su joj majka, rođakinje (sestra, baka, tete...) i prijateljice, koliko su stigle. U Žitniku se djevojka sama najviše opskrabila za *dotu*, najčešće iz novaca koje je uštedjela radeći u gradu u nekoj kući (Žagar, 1940:160). Iznimka je zabilježena u Križkamenici, Stajnici i Lovincu, gdje je ruho izrađivala i kupovala djevojčina majka (Nožinić, 1987, EZ FFZ NR 95; Strugar, 1998, Sem. r. - EZ FFZ). U Pazarištima su susjede i starije rođakinje dolazile vidjeti kako djevojka napreduje u izradi ruha, pa su joj pomagale pri navijanju osnove na *taru*. Djevojke su u Gackoj dolini tkale na *krosni šarenice* i *biljce* te su izrađivale ručne radove za darivanje mladoženjine obitelji (stolnjake, ručnike, muške košulje, rupce, *miljee*...). Bilo je važno da *roba* bude spremna i složena u škrinje/ormare do svadbe, a u Čovićima mjesec dana prije svadbe (Friščić et al., 1999:246). Drugi izvori rijetko navode rok za spremanje opreme: dva tjedna prije svadbe u Čovinima i selima ispod Plješevice te četiri dana prije svadbe u Križkamenici (Maras, 1994-95, Sem. r. - EZ FFZ; Barišić, 1997, Sem. r. - EZ FFZ; Nožinić, 1987, EZ FFZ NR 95). U Gackoj dolini još prije nego se znalo tko će se za koga udati, momci su dolazili djevojkama i gledali koliko je koja spremila - u Čovićima se govorilo da je dobro ako je *bala do bale*. Prije prevoženja opreme u Čovinima bi iz momkove kuće došla starija žena ili sestra da vidi što sve mlada daje (Maras, 1994-95, Sem. r. - EZ FFZ). Što je *dota* bila veća i bogatija, to je bio veći djevočin ugled, a time se pokazivala i njezina marljivost te vještina vezenja i tkanja. Majke su se hvalile onim što su spremile kćeri, kako bi je što bolje udale. U G. Prozoru bogata je djevojka okitila plotove oko kuće i time se *dičila*.

Susjedi, prijatelji i rođaci mogli su doći vidjeti što je mlada spremila, ali *dota* se nije posebno izlagala niti pokazivala (Friščić et al., 1999:246; Nožinić, 1987, EZ FFZ NR 95; Pascuttini, 1996, Sem. r. - EZ FFZ). U Škarama, Stajnici i Podastrani nije se običavalo gledati *dotu* (Mićanov Divjak, 1984, EZ FFZ NR 46; Nožinić, 1987, EZ FFZ NR 95). U Podastrani se vjerovalo da nije dobro dopustiti svima da je gledaju, jer bi ljudi s *urokljivim* očima mogli pogledom na ruho nauditi djevojci.

PREVOŽENJE MLADINE OPREME

Terenska istraživanja i izvori upućuju na više mogućnosti kada se mladina oprema mogla prevesti u *oženjinu* kuću. Pritom su mnogi podaci, osobito iz upitnica Etnološkog atlasa, suviše općeniti i neprecizni da bismo ih mogli sa sigurnošću svrstati u jednu od tih mogućnosti.³⁶

³⁶ Pitanje u upitnicama glasi: *Kad se miraz isplaćuje?* Nesporazum proizlazi jer ni ispitivači ni kazivači ne shvaćaju jednoznačno na što se pitanje odnosi (samo na novac ili na sve zajedno). Česti su općeniti odgovori: *dan prije svadbe* (UEA 788, UEA 819; UEA 1022; UEA 175; UEA 987...) ili *na dan vjenčanja* (UEA 579; UEA 574; UEA 500; UEA 804; UEA 1044...), bez konkretnog navođenja doba dana ili dijela svadbe kada se mladina oprema prevozila.

Prevoženje opreme obavljalo se:

- **nekoliko dana prije svadbe** (Lešće, Sinac, Pazarišta te sporadično po Lici);³⁷
- **večer uoči svadbe**, kada se djevojka opraštala od prijateljica, znanaca i rodbine, pri čemu se još negdje pleo *vinac* od *pavenke*, na koji su se bacali darovi (okolica Gospića, Popovača, Žitnik, Šušnjevo selo i Čakovec);³⁸
- **ujutro na dan svadbe**, prije odlaska po mladu (UEA 480; Pascuttini, 1996, Sem. r. - EZ FFZ);
- **u toku svadbe**, kada su svatovi prelazili u *oženjinu* kuću (sporadično po Lici, bez potvrde u Gackoj dolini i Pazarištima);³⁹
- **pri kraju svadbe**, s *povojanima* u Gackoj dolini, odnosno *poodanima* u Pazarištima i okolici Perušića, a u Aleksinici na dan svadbe u svadbenoj povorci s *poodanima*; u okolici Perušića, Stajnici te u Gračacu i okolici Štikade, *poodani* su donosili i darove za mladoženjinu obitelj; u Kosinjskom Bakovcu također je zabilježeno kako su svatovi na svadbu u mladoženjinu kuću donosili jastuke i posteljину, a u Pazarištima (osim posteljine za prvu bračnu noć) još i mladinu *robu*;⁴⁰
- **dio nekoliko dana prije svadbe ili na dan svadbe**, a **dio poslije** (D. Sinac, Pazarišta, Perušić, Medak, Frkašić);⁴¹
- **osam dana nakon svadbe**, na *popirici* u Gackoj dolini i u okolici Otočca, odnosno u *povratima* u Pazarištima, Krasnom, Kuterevu i u okolici Gospića, a i drugdje po Lici, istom prigodom za koju nema posebnog naziva;⁴²
- **15 dana nakon svadbe** (UEA 1026; UEA 1511; UEA 1263);
- **poslije svadbe**, **nekoliko dana** (dva-15 u Pazarištima, 10-30 u Ličkim Osredcima) **do nekoliko mjeseci** (do jedan mjesec u Bruvnu, tri mjeseca do godinu dana u Gračacu) (UEA 211; UEA 1027; UEA 819).

Kad je djevojka *prešla*, *dota* se prevozila po dogovoru, npr. dan prije zaruka.

³⁷ UEA 305; Selišek, 1996, Sem. r. - EZ FFZ; UEA 654; Strugar, 1998, Sem. r. - EZ FFZ; Kräusel, IEF rkp 218; Erdeljanović, 1930: 231.

³⁸ Bonifačić Rožin, IEF rkp 275; Maras, 1994-94, Sem. r. - EZ FFZ; Japundžić, 1935: 197; Žagar, 1940: 161; Rastevčić, 1940: 168; Božičević, 1910: 239.

³⁹ UEA 2055; UEA 347; UEA 348; UEA 350; UEA 349; Nožinić, 1987, EZ FFZ NR 95; UEA 875; UEA 1510; Kräusel, IEF rkp 218; UEA 635; UEA 1244; UEA 1318; UEA 215; UEA 210; Bonifačić Rožin, IEF rkp 327.

⁴⁰ Hećimović-Seselja, 1985: 172; UEA 24; UEA 325; UEA 25; UEA 1742; UEA 322; Erdeljanović, 1930: 232; Selišek, 1996, Sem. r. - EZ FFZ.

⁴¹ UEA 1466; Vedriš, 1998, Sem. r. - EZ FFZ; UEA 652; UEA 817. U Perušiću i nekim selima Pazarišta darovi za časnike i mladoženjinu obitelj prevozili su se vjerojatno prije vjenčanja, kako bi se mogli podijeliti na svadbi.

⁴² Kräusel, IEF rkp 288; Grčević, ONŽO HAZU, sign. NZ 21: 707; Mićanov Divjak, 1984, EZ FFZ NR 46; UEA 1512; UEA 281; UEA 53; UEA 55; UEA 306; UEA 164; UEA 507; UEA 266; Selišek, 1996, Sem. r. - EZ FFZ; UEA 1513; UEA 293; UEA 256; UEA 860. Za Plitvički Ljeskovac izneseni su proturječni podaci: navodi se kako se *ruvo* prenosi osam dana poslije vjenčanja (UEA 507), a istodobno u sastav mladine opreme ulaze i darovi za kumove i ukućane (UEA 22). Za ličko Primorje ne precizira se dan odvoženja opreme, no to je vjerojatno bilo prije ili u toku svadbe, jer su darovi za ukućane također činili mladinu *robu* (Tomljenović, IEF rkp 238). U Pazarištima se javlja više mogućnosti prevoženja *dote*. Darovi su ovdje ulazili u njezin sastav vjerojatno samo u onim selima u kojima se mladina oprema prevozila prije samog dijeljenja darova. U Vranovini, gdje darovi nisu išli s *dotom*, možemo pretpostaviti da se *dota* prevozila u *povratima* ili određeni broj dana poslije svadbe. Tako je vjerojatno bilo i u ostalim selima Pazarišta, gdje se *dota* prevozila poslije svadbe, no nedostaju podaci za konkretna sela.

Stoka se uglavnom prevodila tjedan dana poslije svadbe, zajedno s *dotom* (Friščić et al., 1999:246; Grčević, ONŽO HAZU; sign. NZ 21:707; UEA 281; UEA 266; UEA 256). Samo je za Rudopolje istaknuto da se stoka odgonila poslije škrinje (UEA 875). U Klancu su je mogli prevesti prije svadbe ili s *poodanima* na kraju svadbe, uz škrinju, kao što je to bilo i u Ivčević Kosi (Hećimović-Seselja, 1985:172; UEA 24). Ima i pojedinačnih potvrda da se stoka odgonila 10, 15 dana do mjesec dana poslije svadbe u Bruvnu i Sv. Roku, a u Lešču iznimno i nakon godinu dana (UEA 1027; Japunčić, 1998:274; Friščić et al., 1999:246). U Lešču je bilo slučajeva da se stoka prevede istu noć kad mlada ide k oženji.

Ovisno o prigodi kada se oprema prevozila, varirao je i broj osoba koje su u tome sudjelovale. *Dotu* su mogli prevesti *oženja*, netko od njegove rodbine (brat, sestra, stric, ujak, kum...) i mlada u selima Gacke doline i u Klancu. U sličnom sastavu, ali bez mlade, *dota* se prevozila u okolici Gospića i Donjeg Lapca te u još nekoliko mjesta.⁴³ Mogli su je prevesti i *poodanilpovojani*, a u Aleksinici mladina rodbina. Ostali izvori ističu još nekoliko mogućnosti prevoženja mladine opreme. Prema pojedinačnim potvrđama mogli su je prevesti i: *oženja sam*; *oženja* i prijatelji; *oženja* i mlada; mladoženjini rođaci; svekar/svekrva; djever; mladine pratilje i barjaktar(i) u okolici Josipdola.⁴⁴ Prevoženje su pratile i žene s mladine strane (majka, sestre, djeveruše...), koje su pomagale i pri slaganju *robe* u kola; u Popovači je prevoženje pratila mladina sestra ili teta (ako nije imala sestre).

U oba ispitivana kraja pred mladinom kućom odnositeljje opreme dočekali su ukućani i častili ih pićem ili ručkom.

Otkupa škrinje bilo je u Pazarištima, a potvrđen je sporadično po cijeloj Lici. Tog običaja nije bilo u Gackoj dolini, Kosinjskom Bakovcu, Perušiću, Trojvrhu, Rudopolju, nekadašnjoj ličkoj pukovnji oko Velebita i u okolici Brinja.⁴⁵ U Pazarištima je na mladinoj škrinji u dvorištu sjedila njezina sestra, neka rođakinja ili dijete, a u

⁴³ Maras, 1994-95, Sem. r. - EZ FFZ; Selišek, 1996, Sem. r. - EZ FFZ; UEA 788; UEA 816; UEA 818; UEA 165; Kräusel, IEF rkp 218; Tomljenović, IEF rkp 238; Barišić, 1997, Sem. r. - EZ FFZ.

⁴⁴ *Oženja sam*: UEA 1512; UEA 579; UEA 211; UEA 1217; *oženja* i prijatelji: UEA 256; UEA 215; Kräusel, IEF rkp 218; *oženja* i mlada: Grčević, ONŽO HAZU; sign. NZ 21: 707; Kräusel, IEF rkp 288; UEA 293; UEA 1511; mladoženjini rođaci: Japunčić, 1998: 265; Vedriš, 1998, Sem. r. - EZ FFZ; Erdeljanović, 1930: 231; Mićanov Divjak, 1984, EZ FFZ NR 46; UEA 480; UEA 1318; svekrva/svekar: UEA 164; UEA 176; UEA 25; UEA 479; UEA 1022; UEA 1044; UEA 1045; djever: UEA 266; UEA 1514; Rastevčić, 1940: 168; UEA 987; UEA 804; mladine pratilje i barjaktar(i): Pascuttini, 1996, Sem. r. - EZ FFZ; Božićević, 1910: 239.

⁴⁵ Friščić et al., 1999: 246; Selišek, 1996, Sem. r. - EZ FFZ; Vedriš, 1998, Sem. r. - EZ FFZ; Pascuttini, 1996, Sem. r. - EZ FFZ; UEA 875; Bogišić, 1874: 219; Nožinić, 1987, EZ FFZ NR 95; UEA 410. Ovi podaci odnose se na izvore gdje je jasno rečeno kako nije bilo otkupa škrinje, odnosno davanja naknade za miraz. Može se pretpostaviti da nedostatak podataka o otkupu škrinje može značiti da ga nije ni bilo, ali to nije sigurno. Izvori koji ne iznose podatke za ovu temu: Žagar, 1940; Japundžić, 1935; Delorko, IEF rkp 183; Bonifačić Rožin, IEF rkp 275; Grčević, ONŽO HAZU; sign. NZ 21; Marohnić, 1997, Sem. r. - EZ FFZ; Strugar, 1998, Sem. r. - EZ FFZ; Božićević, 1910; UEA 1511; UEA 1244; UEA 1264; UEA 816; UEA 804; UEA 818; UEA 210; UEA 860; UEA 1022; UEA 1026; UEA 899; UEA 1510; UEA 819; UEA 266; UEA 293; UEA 164; UEA 507; UEA 176; UEA 574; UEA 573; UEA 500; UEA 1252; UEA 1263; UEA 2055; UEA 481; UEA 480; UEA 347; UEA 348; UEA 349; UEA 350; UEA 175; UEA 1046; UEA 1742; UEA 55.

M. Plani mladina majka ili otac - oni su pri otkupu škrinje pokazivali svaki komad ruha, ili su pokazivali svoju bosu nogu da bi im *oženja* platilo. Slična predstava izvodila se i u ličkom Primorju, gdje je mladina sestra obukla poderanu *robu* i tražila da joj mladoženja plati kako bi si mogla kupiti novu (Tomljenović, IEF rkp 238). Na škrinji je najčešće sjedila mladina mlađa sestra ili brat, ili neko dijete, tako dugo dok mladoženja nije platilo. U Dragi se škrinja otkupljivala na isti način, ali pred mladoženjinom kućom. Otkup je najčešće plaćao mladoženja, rjeđe kum ili djever.⁴⁶ Novac od otkupa (često samo simbolična svota) vjerojatno je pripadao onomu tko je sjedio na škrinji. U Pazarištima je pripao mladoj, koja ga je mogla podijeliti s ukućanima. U nekim mjestima pripadao je mladnim roditeljima (UEA 2009; UEA 506; UEA 787), a drugdje nije precizirano.

Dota se u Gackoj dolini, susjednim Škarama, okolici Perušića i u Čovinima slagala na paradna kola ukrašena *šarenicama*, *biljcima*, ručnicima, a kitili su se i konji (Mićanov Divjak, 1984, EZ FFZ NR 46; Vedriš, 1998, Sem. r. - EZ FFZ; Žagar, 1940:161; Maras, 1994-95, Sem. r. - EZ FFZ). Ponekad su za tu prigodu posuđivali i dvoja, troja kola, bez plaćanja.⁴⁷ U pojedinim selima Pazarišta (Aleksinica, Draga, M. Plana) škrinja se prije odlaska blagoslivljala svetom vodom i posipala žitom. Kako je ova pojava bez potvrde u korištenim izvorima, čini se da je regionalno ograničena upravo na područje Pazarišta.

U Gackoj dolini i u Pazarištima, kao i u još nekim područjima Like, prevozila se kroz selo da bi svi vidjeli što je mlada spremila.⁴⁸ U Čovićima se smatralo da je dobro kada selo hvali količinu djevojčina ruha, a u Lovincu se škrinja s ponosom vozila više puta po selu, da bi svi vidjeli što mlada donosi u brak (Frišić et al., 1999:246; Strugar, 1998, Sem. r. - EZ FFZ). Objavljena građa i terenska ispitivanja uglavnom ističu da se škrinja prevozila zatvorena, ali su na nju slagali posteljnu (tri jastuka, plahte), *slamnicu s komušom* i *biljcem* u Klancu i Ivčević Kosi (do 1919. godine); *šarenice* i *biljce* u Sv. Roku, Gračacu i okolici Štikade te selima ispod Plješivice, i čipkastu *šlinganu* plahtu u Kosinjskom Bakovcu, da bi se ipak vidio dio *dote*.⁴⁹ U Pazarištima je bilo slučajeva da je djevojka u praznu škrinju umjesto *ruha* stavljala kamenje i malo *biljaca*. Siromašna mlada je u Kosinjskom Bakovcu posudila od susjeda stol i stolce, a u Žitniku nekoliko komada rubenine, koje je nakon vjenčanja vratila (Selišek, 1996, Sem. r. - EZ FFZ; Žagar, 1940:161). Sredinom 20. stoljeća u Perušiću su skroman miraz znali potajno prevesti (Vedriš, 1998, Sem. r. - EZ FFZ). Bilo je važno da seljaci ne misle kako mlada dolazi u novu kuću *gola i bosa* (Žagar, 1940:161).

⁴⁶ U Ivčević Kosi kad je mladoženja platilo, otvorio je škrinju da vidi što je dobio (šala), da ga ne bi prevarili i stavili mu drva umjesto *robe* (Hećimović-Seselja, 1985:162).

⁴⁷ U Krasnom su nekad škrinju prenosili na dva konja (UEA 53).

⁴⁸ Maras, 1994-95, Sem. r. - EZ FFZ; Japundžić, 1935: 197; Selišek, 1996, Sem. r. - EZ FFZ; Vedriš, 1998, Sem. r. - EZ FFZ; Hećimović-Seselja, 1985:162; Žagar, 1940: 161; Pascuttini, 1996, Sem. r. - EZ FFZ; Strugar, 1998, Sem. r. - EZ FFZ; Barišić, 1997, Sem. r. - EZ FFZ.

⁴⁹ Hećimović-Seselja, 1985:162; Japundžić, 1935: 265; Erdeljanović, 1930: 231; Barišić, 1997, Sem. r. - EZ FFZ; Selišek, 1996, Sem. r. - EZ FFZ.

Pri prevoženju se u Gackoj dolini i u Pazarištima nisu pjevale posebne pjesme. Terenska ispitivanja u drugim krajevima Like ističu kako se oprema prevozila uz veselje, pri čemu su se pjevale vesele pjesme, kojih se većina kazivača ne sjeća.⁵⁰ U Križkamenici je sve bilo popraćeno juškanjem, dok je za Šušnjevo selo i Čakovec zabilježeno kako se prije 1910. godine ispalila i pokoja kubura (Nožinić, 1987, EZ FFZ NR 95; Božičević, 1910:239).

Prema pojedinačnom kazivanju, čini se da se u prošlosti u Gackoj dolini pazilo da se pri odvoženju *dote* kola vraćaju drugim putem, zbog mogućnosti da im netko na put stavi neku *vračariju, copriju* (Friščić et al., 1999:247). U pojedinim izvorima ističe se kako se do toga nije držalo (Mićanov Divjak, 1984, EZ FFZ NR 46; Nožinić, 1987, EZ FFZ NR 95; Selišek, 1996, Sem. r. - EZ FFZ), dok ostali izvori ne navode podatke o tome.

RASPREAMANJE OPREME

Donosiocice *dote* i pratnju dočekali su mladoženjini roditelji i ukućani te su ih počastili užinom ili pićem.⁵¹ U Lešću se nisu posebno dočekivali, jer se prevoženje *dote* nije smatralo osobito svečanim događajem. Mlada je u Prozoru sama raspreamala *dotu*, pri čemu su joj u drugim selima pomagale majka, sestra, *diveruš*e i *oženjina* ženska strana, a u Čovićima im se pridružio i *oženja* (Friščić et al., 1999:247). U Kosinjskom Bakovcu *dotu* je raspreamala svekrva (Selišek, 1996, Sem. r. - EZ FFZ). Mlada i *oženja* sami su slagali ruho i namještaj u Klancu, dok je u Popovači i u V. Plani ruho slagala mlada drugi dan poslije svadbe. U ostalim selima Pazarišta i u Stajnici *dotu* su slagale žene koje su pratile njezino prevoženje, a u Križkamenici im je pomagala mlada (Nožinić, 1987, EZ FFZ NR 95). Žene i s mladine i s mladoženjine strane namještale su u Sincu krevet za mladence: stavljala su se tri jastuka, plahta do poda, preko nje *šarenica*, malo kraća, da se vide *šlinge*, a na vrh ukrasni jastuk (Friščić et al., 1999:247). U Trojvrhu je također zabilježeno kako su mladine pratilje - *vjenčarice* uređivale krevet za bračni par (Pascuttini, 1996, Sem. r. - EZ FFZ).

U Gackoj dolini ukućani su došli razgledati što je mlada donijela, a *dota* se izlagala pogledima i u Škarama, Pavlovcu, Donjem Lapcu i u Čovinima - ako je bilo dobro, hvalili su, a ako nije, ogovarali su (Mićanov Divjak, 1984, EZ FFZ NR 46; Kräusel, IEF rkp 218; Bonifačić Rožin, IEF rkp 327; Maras, 1994-95, Sem. r. - EZ FFZ).

⁵⁰ Nožinić, 1987, EZ FFZ NR 95; Maras, 1994-95, Sem. r. - EZ FFZ; Vedriš, 1998, Sem. r. - EZ FFZ; Barišić, 1997, Sem. r. - EZ FFZ. Treba istaknuti da ostali izvori nisu obradili ovo pitanje. Samo je u selima ispod Plješevice zabilježena pjesma: *Lipu Maru izvedošel Svi je lipo izljubiše* (Barišić, 1997, Sem. r. - EZ FFZ).

⁵¹ Friščić et al., 1999: 247; Nožinić, 1987, EZ FFZ NR 95; Pascuttini, 1996, Sem. r. - EZ FFZ; Barišić, 1997, Sem. r. - EZ FFZ. U ostalim izvorima nema podataka o dočekivanju donositelja opreme.

MIRAZ PRIŽENJENOG MOMKA

Priženjeni momak je u Gackoj dolini u miraz donio nešto svojih stvari te novac i zemlju, ako je imao, ali *dotu* nije nosio. U Donjem Pazarištu *doveden* je imao pravo zahtijevati dio zemlje ili *prćiju* od svoje obitelji. Priženjeni momak je u Kompolju također dobivao od zadruge *otpravninu*, obično u zemljištu, a *pir* mu je spremala kuća u kojoj se rodio (Grčević, ONŽO HAZU, sign, NZ 21:538). U Popovači mu se isplaćivalo u novcu, no katkad su mu davali i konja s kolima. Prema upitnicama Etnološkog atlasa domazeta nije bilo ili su bili rijetkost; opći dojam je da se domazetstvo smatralo sramotnim i nerado se o tome govorilo. Na to ukazuju određene pojave vezane i uz miraz: u Pocrnićima je priženjeni momak neko vrijeme iza svadbe ostao kod svoje kuće, da bi s vremenom preselio u ženinu kuću; u Gornjim Vrhovinama kad se momak priženio, sve se obavljalo kao kradomice, a u selima ispod Plješivice je svoju odjeću donosio tajno; *skupnjak* u Latinu nije imao *povrate* ni *povojane* (UEA 325; UEA 165; Barišić, 1997, Sem. r. - EZ FFZ; UEA 349). Za potpuniju sliku nedostaju pouzdaniji podaci.⁵²

PLAĆANJE CIJENE ZA MLADU ILI NAKNADE ZA DOJENJE

Svugdje po Lici potvrđeno je kako mladoženjina kuća nije plaćala cijenu za mladu niti naknadu za njezino dojenje. Iznimka je zabilježena u Koreničkom Ponoru, gdje je zet plaćao punici simboličnu svotu za dojenje djevojke (UEA 748). U Štikadi je samo u slučaju ugovorene otmice mladoženja morao dati nevjestinim sestrama novac, a majci neki dar (UEA 1009).

ZAKLJUČNA RAZMATRANJA

Karakteristično je za čitavu Liku razlikovanje *dote* (u značenju mladine opreme) od ostalog dijela miraza, čije je označavanje iskazano u nizu varijanti. Specifičnost je postojanje različitih terminoloških oznaka za pojedine dijelove miraza na istom području, a katkad i u istom selu. Već sam naglasila kako su autori skloni označavati pojmove *miraz*, *prćija* i *dota* sinonimima (Skok, 1972:429, pod: *miraz*; Anić, 1998:537, pod: *miraz*), iako njihova etimologija ukazuje na različito podrijetlo i smjer odakle su stigli u Liku: *miraz* je balkanski turcizam arapskog podrijetla (ar. *mirat* nasljedstvo > tur. *miras*); iz grčkoga prava, koje je važno u jadranskim gradovima do 12. stoljeća, potječe *prćija* (od gr. *prox* dar), a *dota* je romanskog podrijetla (iz tal. *dote*, u značenju vlast, blagodat) (Skok, 1972:429-430, pod: *miraz*). Ispitivanja na terenu i pojedini izvori također su potvrdili da su se pojedine kategorije miraza odvajale različitim nazivima.

⁵² Na pitanje u upitnicama: *Vrše li se isti svadbeni običaji i kad domazet prelazi u kuću nevjestinu (npr. svečani prijevoz njegove robe, pohod njegovih roditelja, prvići itd.)?*, ispitivači su uglavnom odgovarali sa *da*, *ne* ili *isti običaji*, iz čega se ne može razlučiti je li priženjeni momak donosio miraz ili ne.

To je posebno karakteristično za Pazarišta, gdje se javljaju i specifični nazivi *nametak* i *imetak*. Na promjene u nazivima pojedinih dijelova miraza mogli su utjecati pomaci koji su se iz različitih razloga (reduciranje običaja i dr.) događali kroz vrijeme, a na što je već ukazano na primjerima naziva *prćija* i *dota*. Druge varijacije, kao što su razlike u danu prevoženja *dote*, u osobama koje je raspremaju u mladoženjinoj kući i sl., mogle bi predstavljati mogućnost istodobnog postojanja više varijanti na istom području. Međutim, to se ne može pouzdano utvrditi jer sami kazivači često nisu svjesni tih nijansi; svakomu je ostala u svijesti određena varijanta, bez obzira u kojem se vremenskom rasponu dogodila. Sadržaj miraza mogao je varirati od sela do sela, ovisno o trenutačnim gospodarskim i društveno-političkim prilikama. Običaji vezani uz traženje, prevoženje i izradu pojedinih dijelova miraza također su se mijenjali sukladno povijesnom kontekstu. U razdoblju između dva svjetska rata nastale su mnoge promjene u običajima oko miraza: u ratnim uvjetima donekle se izmijenio i reducirao njegov sadržaj te se sve više prilagođavao individualnim imovinskim prilikama obitelji. U tom razdoblju u mnogim krajevima Like davanje miraza prestaje biti obvezom djevojčine obitelji - daje se još samo mladina oprema ili novac, a negdje se sasvim prestao tražiti. Iako je sastav mladine opreme bio sličan u cijeloj Lici, njezina veličina i bogatstvo, uz obvezan dio, također su se prilagođavali individualnim mogućnostima djevojčine kuće. Raspadom mnogih zadruga u ovom razdoblju, mijenja se i sadržaj *prćije*.

Određene pojave (dovoženje škrinje, vjerovanje u utjecaj urokljivih očiju na razgledavanje *dote*, kontinuitet traženja miraza) duže su se zadržale u Pazarištima nego u Gackoj dolini. Razlog tomu mogao bi biti u zemljopisnom položaju Pazarišta s ličke strane Velebita, gdje su se seljaci intenzivnije bavili stočarstvom, za razliku od povoljnijih uvjeta za razvoj drugih gospodarskih grana plodne Gacke doline. Čini se da određene pojave (npr. prikrivanje nedostatka *dote* u Pazarištima) mogu sugerirati bolje imovinske prilike stanovnika Gacke doline. Ovakav položaj nametnuo je ovom području određenu prostornu izolaciju od ostalog dijela Like i omogućio petrificiranje nekih pojava.

Valja istaknuti da je na razlike utjecalo i različito kulturno naslijeđe, s obzirom na podrijetlo stanovništva: dok stanovništvo Gacke doline čine pretežno Hrvati starosjedioci, u Pazarištima su to Hrvati Bunjevci, koji su na ovo područje stigli u 17. stoljeću, prošavši kroz Velebit, kao i srpski doseljenici u 16. i 17. stoljeću, za turskoga vladanja (Pavičić, 1962:199, 244). Po mnogim pojedinostima oko miraza, Pazarišta gravitiraju jugoistočnom dijelu Like, koji je također naseljen Bunjevcima (okolica Lovinca i Gospića, Gračac, Duboki Dol, Lapac itd.) i Srbima (okolica Metka, Udbine, Korenice, Srba, šira okolica Gračaca itd.) (Pavičić, 1962: karta naselja u Lici). To je osobito vidljivo u srodnim postupcima vezanima uz otkup škrinje i u zastupljenosti pojma *prćija*.

Usporedba s građom o mirazu u drugim područjima Like pokazala je kako se u cijeloj Lici odvaja mladina oprema (*dota*, *ruho*, *ruvo* itd.) od ostalog dijela miraza (zemlja, stoka, novac...). Samo se u Pazarištima, kao uža regionalna specifičnost, i taj

dio miraza označava različitim nazivima s obzirom na njegov sadržaj. Specifičnost Pazarišta je i blagoslov škrinje prije odvoženja te posipanje žitom. Terenska istraživanja u Gackoj dolini i u Pazarištima ukazala su, u prvom redu, upravo na ove specifične pojave, a potom i na niz sličnosti s drugim područjima Like u poimanju miraza, što može biti poticajem za temeljitija istraživanja.

DOWRY

Summary

Field research in Gacka Valley and Pazarišta has confirmed the great importance of dowry in the agreements on contracting a marriage, as well as the differentiation of particular parts of dowry by using different terms that mark its every part. First, the equipment that bride brings into marriage is separated from the rest of the dowry, which in Pazarišta was often not marked by just one term, but the differentiation was made also within that part of the dowry with regard to its contents. Certain specific terms for all these parts of the dowry appear, whose meaning differs from village to village in that area. Besides characteristic terms *miraz* and *prćija* specific terms such as *nametak* and *imetak* also appear. Data collected in the field are the starting point for the research of this topic in the whole area of Lika. By means of the data analysis the author found out that the differentiation of *dota* (meaning bride's equipment) from the rest of the dowry, which is marked by a range of variants, is characteristic for Lika.

The author has paid special attention in the article to other aspects of the dowry as well: agreement on and disposal of the dowry, while a detailed review of characteristic customs related to the bride's equipment forms a separate whole which points out to numerous variants of these customs within the narrower area. Other variations, such as differences in the day of transporting the *dota*, in persons who arrange it in bridegroom's house, etc., could represent the possibility of the simultaneous existence of several variants in the same area. The contents of the dowry could also vary from village to village, depending on the current economic and social-political circumstances, as well as the customs related to search, transport and making of particular parts of the dowry. In the period between the two world wars, in the conditions of dissolution of the communal household organisation of family life, many changes occurred in the customs concerning the dowry. In war conditions the content of the dowry changed and was reduced to a certain extent and it was gradually adjusting to the individual property conditions of the family.

The author particularly stresses certain differences related to the phenomenon of dowry and customs in the area of Pazarišta and Gacka Valley, and tries to identify their causes within their different geographical position and the impact of economic and social factors. The author concludes that cultural heritage of Lika to a great extent influenced the content of the dowry and the customs related to search, transport and

making of some of the parts of the equipment. It also influenced the changes that occurred with time, as well as the regional differences between these two parts of Lika. The population of Gacka Valley consists mainly of indigenous Croats, in Pazarišta they are Croats Bunjevci, who came to this area in the 17th century, having passed through Velebit, as well as Serb immigrants in the 16th and 17th centuries, during the rule of Turks. Judging by the many details about dowry, Pazarišta gravitate towards the south-eastern part of Lika, which is also settled by Bunjevci and Serbs. It is especially visible in the related procedures regarding the repurchase of the chest and in the representation of the term *prćija*.

Comparison with the documents on dowry in other areas of Lika has shown that in the whole area of Lika bride's equipment (*dota, ruho, ruvo*, etc.) is separated from the rest of the dowry (land, cattle, money...). Only in Pazarišta, as a narrow regional specificity, this part of the dowry as well is marked by various terms related to its content. The specificity of Pazarišta is also the consecrating of the chest before transport, and sprinkling of grain. Field research in the Gacka Valley and in Pazarišta have primarily pointed to these specific phenomena, as well as on a range of similarities with other areas of Lika in understanding of the dowry, which can be a stimulus for more detailed research.

Translated by Snježana Ivanović

Keywords: wedding customs / dowry / Lika